

ПРЕДМЕТ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ТА ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Особливість теоретичних знань про державу і право така, що об'єктивний характер державно-правових явищ одержує відповідне закріплення в наукових конструкціях, формах, які фіксують теоретико-правові знання. Іншими словами, предмет теорії держави і права залежить від самого характеру знання, способу його фіксації і аналізу [1–3; 4, 3–17]. Причому характер цих наукових досліджень був такий, що дозволив успішно пояснювати емпіричний зміст права, тобто зміст норм права з позиції волі класу і волі держави.

Теорія держави і права стала самостійною наукою з тих пір, як виразно і фундаментально позначила свій предмет дослідження. Окремі теоретичні уявлення, що формувалися впродовж сторіч, починаючи з часу знаменитих діалогів Платона «Держава» та «Закони», поступово організовувалися в більш фундаментальні і системні знання про державу і право. Ці знання, об'єднавшись в єдине русло, утворили предмет теоретичної науки про державу і право.

Влаштувавшись в структурі суспільних наук, теорія держави і права стала виконувати специфічні функції по відношенню до юридичної практики і науки. Головними з них, на думку В. М. Корельського, є: онтологічна, гносеологічна, евристична, методологічна, політико-управлінська, ідеологічна, практично-організаційна, прогностична функції [5, 8–10]. Зрозуміло, що не всі вказані функції виконуються наукою з належною інтенсивністю і ефектом, проте саме виконання теоретичною наукою про державу і право вказаного складу функцій викликало до життя специфічні методи пізнання її об'єкта. Одним із таких методів є рефлексія процесу пізнання держави, яку здійснювали багато правознавців-теоретиків [5–8]. Вживання аналізу рефлексії як метод оцінки полягання теорії держави і права дозволяє зробити висновок, що вітчизняній теоретичній науці про державу і право вдається на рівні абстракцій фіксувати і піддавати аналізу реальні процеси, що протікають у сфері політики і права. Про це говорить велика кількість змістовної наукової і навчальної літератури, яка освітлює проблематику теорії держави і права. Слід зауважити, що у дослідженнях теорії держави завжди постає питання місця і ролі діяльності людини у правовому бутті. Для того щоб розібратися у проблемному питанні необхідно звернутися до юридичної антропології.

Юридична антропологія виділяє лише ті характеристики в діяльності людини, які сприяють, або перешкоджають його правовій поведінці.

Юридична антропологія на даному рівні свого розвитку поки лише позначає свої можливості в пізнанні об'єктів, більш типових для теорії держави і права.

Слід розмежовувати юридичну антропологію і теорію держави і права, але слід враховувати особливості об'єкта теорії держави і права, що зводиться

головним чином, до держави і права, як засобу такого примушення. Інкорпоруючи в предмет теорії держави і права людини, неминуче додається змісту досліджень антропологічне звучання. Як указує В. А. Бачинін, «ні суспільство, ні право не можна зрозуміти, якщо не намагатися поглянути на них крізь призму людської природи і ества» [9, 29].

Юристи завжди виходили з того, що людина здатна раціонально, свідомо орієнтуватися на той масштаб поведінки, який встановлений в правовій нормі. На ділі ж, проте, у багатьох випадках виходить, що людина нашого суспільства з легкістю ігнорує офіційні юридичні рекомендації (наприклад, норми податкового права).

Юридична антропологія затверджує, що мотиви поведінки людей іноді не свідомо ірраціональні. Це відбувається, по-перше, через особливості стилю мислення і, по-друге, тоді, коли людина слабо розуміє суть, причини, цілі і зміст правового регулювання. Теорія держави і права розглядає свій предмет соціологічно, ізольований від особливих властивостей людини або соціальної групи. Це цілком виправданий підхід. В той же час актуально, коли створюється реальна можливість подолати соціологічну абстрактність теорії держави. Йдеться про спробу пояснити внутрішнє значення правової поведінки людини в конкретній правовій системі, побачити державу і право не тільки з чисто зовнішньої сторони (функції держави, форми держави, джерела права і т.д.), а пояснити спонукальні чинники поведінки людини в рамках цих зовнішніх форм. Наприклад, візьмемо такий розділ теорії держави і права, як інститут монархії. Для теоретика держави і права це один з відомих різновидів форми правління. Для юриста-антрополога монархія — не тільки законодавство, сукупність норм про інститут монархії, але і відповідна правосвідомість народу, його будова. Як писав свого часу І. О. Ільїн, «немає нічого небезпечного, ніж доводити і нав'язувати народу таку державну форму, яка не відповідає його правосвідомості» [10, 17]. З погляду юридичної антропології, в умовах монархії правосвідомість народу вимагає персони, живого одноособного носія, що виражає правову волю і державний дух народу. Монархічна правосвідомість пов'язана з батьківським сприйняттям верховної державної влади. Абсолютно очевидно, що такий тип правосвідомості неможливий в державі з республіканською формою правління. Таким чином, юридична антропологія привносить у теорію держави нові ідеї і підходи, здатні по-новому освітити проблему.

Юридична антропологія, як вже було відзначено, має власний предмет дослідження. Інструментарій методологічного аналізу дозволяє, наскільки це можливо, звільнитися від емпіричних аспектів знання, що утрудняють сприйняття предмета, в «знятому» вигляді, знеособлений і в той же час зримо, обкреслити «картинку», зображуючи предмет наукового напрямку, що цікавить нас.

Предмет юридичної антропології повинен бути розгорнений так, щоб це пізнання відповідало запитам і очікуванням соціальної практики. В руслі цієї рекомендації до людини (головному предмету юридико-антропологічного знання) важливо підійти прагматично, тобто інтерпретувати її з двох позицій: юри-

ста-практика і юриста-теоретика (ученого). Відповідно до цих двох позицій-критеріїв, юридична антропологія повинна сформулювати свої характеристики, інтерпретації і оцінки головного об'єкта — людини, більш чітко «прив'язати» до нього напрями своїх пізнавальних зусиль.

Предмет юридичної антропології формується також під сильним впливом етнографії, якій належить пріоритет в методологічному відношенні (саме для цієї науки характерно, наприклад, стаціонарні дослідження, тобто нагляд на місці перебування етносу, експедиційні дослідження, прямі приклади звичаїв і способу життя народів і т.д.). Крім того, етнографія дає можливість зіставити її дані в частині відтворення картини історичного розвитку права, звичаїв і правової культури народів з сучасними фактами. На цій основі юридична антропологія проводить порівняльний аналіз, історико-правові реконструкції і т.д.

Таким чином, зміст юридичної антропології залежить від багатьох обставин і чинників. Головне ж полягає в позитивному впливі, який надають суміжні науки в ході змістовної конкуренції за істинне пояснення феномена людини, її правової культури і правової діяльності.

У літературі з питання структури антропологічного знання існують різні точки зору. Так, М. С. Каган, ґрунтуючись на визнанні людини як біо-соціо-культурної системи, вважає що саме ця обставина диктує таку структуру антропологічного знання: а) пізнання цілісності людського буття (реалізованого філософською антропологією); б) пізнання кожної з трьох сторін людського буття — біологічної, соціальної і культурної (здійснюваного відповідно біологічною антропологією, соціальною антропологією і культуроантропологією); в) пізнання різних конкретних сторін, властивостей, процесів людського життя і діяльності; г) пізнання образних аспектів людини в мистецтві, літературі і театрі, здійснюваного антропологією мистецтва. Оцінюючи позицію М. С. Кагана, можна зробити висновок, що вона переконлива в тому відношенні, що її автор прагне всю складну структуру [11, 37] антропологічного знання представити в системі, намагається охопити всі сфери антропології. Разом з цим таке трактування структури не утворює самодостатнього цілого, оскільки кожна з частин науки, описана М. С. Каганом, припускає, наприклад, «історико-етнографічний» зріз, який у викладі Санкт-Петербурзького ученого відсутній.

Якщо спробувати співвіднести сукупність практичних вимог і сучасних наукових уявлень про феномени правової дійсності з вже наявними уявленнями про предмет філософської і соціальної антропології, то виявляються суперечності і труднощі різного роду, які можуть бути віднесені до елементів предмета юридичної антропології.

У найширшому значенні предмет — це все, що може бути об'єктом думки. По суті, предмет становить такий вираз мови, вживання якого до чого-небудь (речі, процесу, ситуації і т.п.) як знак перетворює це що-небудь (річ, процес, ситуацію і т.п.) в предмет [12, 20]. Юридична антропологія, як певна система смислових виразів і знакових форм, виділяється завдяки пізнанню певного об'єкта і через це має свій відособлений предмет.

Людина, її поведінка повинні стати важливим напрямом юридичної науки.

Останній, внаслідок того, що вона повинна зберігати своє значення як політична і правова доктрина, перш за все належить відстежувати те, як люди, учасники соціального і політико-правового життя, усвідомлюють, розуміють і спрямовують свою діяльність у сфері держави і права, які чинники впливають на вибір ними того або іншого варіанта поведінки, що лежить в основі їх сприйняття правового або політичного акту, яка роль суб'єктивних і символічних феноменів у правовій і політичній сферах. Тільки тоді, коли окрема людина, її світ опиниться у фокусі уваги юридичної антропології, стане можливою адекватною дійсному еству речей рефлексія вчинків людини в правовій сфері. Поки це залишається за межами пильної уваги юристів. Якщо це так, то юридико-антропологічне знання може зайнятися цією правовою реальністю.

Самостійний, власний розвиток правознавства — насущна необхідність, що, втім, не означає відриву цієї науки від інших наук, які є цілющим джерелом нових фактів, нових ідей, оцінок і напрямів. Проте слід додати змісту правознавства велику специфіку і індивідуальність, треба усунути наявне дублювання питань за рахунок чіткого розмежування «предметів ведення» між різними науками.

У цей час правознавство є, певною мірою, комплексною наукою, що намагається обійняти наукові предмети, знання і методи інших суспільних, історичних і соціологічних наук, які, можливо, більш конкретні, більш розвинені і більш динамічні. Так, теорія держави і права використовує поняття, категорії і терміни багатьох інших політико-правових наук, активно застосовує загальнонаукову методологію. У принципі, це не так вже погано, але для того, щоб одержати імпульс своєму розвитку, теорія держави і права повинна знайти навички автентичного бачення об'єкта вивчення і активного оновлення мови наукової теорії. Ця робота вже ведеться [13, 124–127]. До певної міри цьому сприяє розвиток юридико-антропологічного знання в рамках філософії держави і права, яка, у свою чергу, є складовою частиною теорії держави і права.

Необхідність інтеграційних процесів теорії держави і права і юридичної антропології існує. Щоб продемонструвати можливості такої кооперації, необхідно побудувати з позицій і цінностей юридичної антропології теоретичну модель взаємовідносин держави і суспільства, держави і людини. Ці відносини є визначаючими для теоретичної науки про державу і право і тому демонстрація можливостей нових юридико-антропологічних підходів буде, можливо, переконливою.

Література

1. Шейндлин Б. В. Сущность советского права / Б. В. Шейндлин. — Ленинград, 1959.
2. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. — М., 1961.
3. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление (Очерки теории философии и психологии права) / В. А. Ойгензихт. — Душанбе, 1983.
4. Корольев А. И. О понятии сущности, содержания и формы государства и права // Известия вузов. Сер. Правоведение. — 1973. — № 4.
5. Васильев В. М. Правовые категории / В. М. Васильев. — М., 1976.
6. Керимов Д. А. Общая теория государства и права: предмет, структура, функции / Д. А. Керимов. — М., 1977.

7. Козлов В. А. Проблемы предмета и методологии общей теории права / В. А. Козлов. — Ленинград, 1989.
8. Сырых В. М. Метод правовой науки / В. М. Сырых. — М., 1980.
9. Бачинин В. А. Антропосоциологические проблемы права // Известия вузов. Сер. Правоведение. — 2001. — № 3.
10. Ильин И. А. О монархии и республике // Вопросы философии. — 1991. — № 4.
11. Каган М. С. О структуре современного антропологического знания // Очерки социальной антропологии. — С.Пб., 1995.
12. Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ / Е. К. Войшвилло. — М., 1989.
13. Нерсесянц В. С. Право — математика свободы / В. С. Нерсесянц. — М., 1996.

Анотація

Завальнюк В. В. Предмет юридичної антропології та теорії держави і права: особливості взаємодії. — Стаття.

Актуальність теми обумовлена особливістю теоретичних знань про державу і право, що має об'єктивний характер державно-правових явищ, одержує відповідне закріплення в наукових конструкціях, формах, які фіксують теоретико-правові знання. Зміст юридичної антропології залежить від багатьох обставин і чинників. Головне ж полягає в позитивному впливі, який надають теорія держави і права та юридична антропологія в ході змістовної конкуренції за істинне пояснення феномена людини, її правової культури і правової діяльності.

Ключові слова: предмет теорії держави і права, предмет юридичної антропології, юридико-антропологічне знання, інтеграційні процеси, правова діяльність, правове регулювання.

Аннотация

Завальнюк В. В. Предмет юридической антропологии и теории государства и права: особенности взаимодействия. — Статья.

Актуальность темы обусловлена особенностью теоретических знаний о государстве и праве, которые имеют объективный характер государственно-правовых явлений и получают соответствующее закрепление в научных конструкциях, формах, которые фиксируют теоретико-правовые знания. Содержание юридической антропологии зависит от многих обстоятельств и факторов. Главное же состоит в позитивном влиянии, которое оказывают теория государства и права и юридическая антропология в процессе содержательной конкуренции за истинное уяснение феномена человека, его правовой культуры и правовой деятельности.

Ключевые слова: предмет теории государства и права, предмет юридической антропологии, юридико-антропологическое знание, интеграционные процессы, правовая деятельность, правовое регулирование.

Summary

Zavalniuk V. V. Subject of Legal Anthropology and Theory of Law and State: Peculiarities of Correlation. — Article.

Actuality of the article's topic is due to feature of the theoretical knowledge of the state and the law which have an objective character of state-legal phenomena and receives the corresponding consolidation of research constructions, forms that capture the theoretical and legal knowledge. The content of the discipline depends on many circumstances and factors. The main thing is the positive influence exerted by the theory of state and law and legal anthropology in the process of meaningful competition for the true elucidation of the human phenomenon, its legal culture and legal activities.

Keywords: object theory of law, the subject of legal anthropology, legal and anthropological knowledge, integration, legal activities, legal regulation.